

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/12/szabo-laszlo-szenvedelyes-irat-egy-tortenelmi-tudatert-04-03-08/>

Szabó László

Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

Tudunk-e tanulni saját történelmünkben? – teszi fel a kérdést Salamon Konrád „Szabadgondolatok XX. századi történelmünkről” című cikkében, a „Történelemtanítás” 2013. 2. számában. Tudunk-e tanítani saját történelmünkkel? Tanítani, nevelni mindazért, hogy tanuljunk belőle? – veti fel az írásra reagáló szerző. Szenvedélyes válaszai – főleg a történelemtanárok oldaláról – továbbgondolásra és vitára ingerlőek.

„A műveltség annyit jelent: mint azt a történelmi helyet, amelyen mint ember, honpolgár, szakember állok, történelmileg – tehát a múltból kifejtve (s persze a jövő felé nézve) – megérteni. Különösképp ez a műveltség olyan korokban, amely mint az újkor, átmenet egy szűkebb civilizációból (a nyugatiból) egy új, minden nemzetet egybefoglaló világcivilizáció felé, s főként mint a mi korunk, az újkor vége, melyben ez a folyamat rendkívül meggyorsul, s a nem szemellenzős tájékozódás rendkívül nehézzé s fontossá válik. Műveltségünk csődje tán sehol sem olyan nyilvánvaló, mint e történelmi helyérzék hiányában.”

(Németh László)

Közelednek az évfordulók, és eme makacs dátumok magukban hordozzák a számvetés igényét. Felbomlás, forradalmak és Trianon. Csatlakozom a történészhez, de én, mint középiskolai történelemtanár a gyerekekre, a történelmi tudatokra összpontosítok. Ugyanis egész Európa emlékezni fog. És nemcsak Doberdóra és Verdunre, de Párizsra, pontosabban a környékére is. A történelmi emlékezet lényege és súlya elsősorban nem abban mutatkozik meg egy közösség számára, hogy milyen következtetéseket von le, és milyen értékítéleteket fogalmaz meg az egy évszázada történeletről, hanem, hogy konszenzusra tud-e jutni múltja egy-egy eseményével kapcsolatban. A múltbéli „vesztes” egységet tud-e mutatni Európában, Európának? Ahhoz, hogy a magyar gondolat – szabad gondolat antinómiáját meghaladjuk, az iskolára szükségeltetik alapoznunk. Az akut társadalomlélektani és a mélyen rögzült, fertőző politikai viszonyaink orvoslásához, valamint az imidzs, a Magyarország-kép folytonos korszerűsítéséhez kell ez a tudati nevelés. Kit, hol és mivel kell nevelni?

I.

Ami leginkább jellemzi Európa újkorát: a folyamatos demokratizálódás, gazdasági modernizáció, polgárosodás életmódban, társadalmi eszmékben és intézményekben, tulajdonviszonyokban, alkotmányokban. A „liberté” kiteljesedését a történelmi tudat mozdította elő generációk gondolkodásában. A múltból való tudásunk a történelem lényege. A történelmi tudat generálja a jövőbeli gondolatokat, cselekedeteket, melyek folyamatosan előrelendítik a történelem vonatát. Az egymást követő, egymásra épülő (épített) történelmi tudat az újkor egyik fő mozgatórugója. Ki építheti?

A történelemtanár. Ő az, aki folyamatosan alakítja, formálja, konstruálja (az előzetesen rekonstruált) tényekből, eszmékből. Komoly szerepkört vállal magára, felelősége van. Kiváltképp talán Európa e régiójában. A történelem állandó jelenléte Kelet-Közép-Európa egyik legjellemzőbb ismérve. Ez az, ami hadba hív, ami szekértáborokat eredményez. Ami legitimál és példát állít. Ami megakaszt, és kóros xenofóbokat teremt. Összegezve: a fegyver

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

maga. Egy pszichológiai különlegesség, lélek és hangulat különös játéka, a régió zamata, unikuma. Képzettársításaink legfőbb öre és foglya abból a geopolitikai helyzetből ered, melynek legfőbb jellemzője a túlfeszített lelkiállapot, a lényeglátás azon foka, melyet a fenyegetettség érzése kimunkál. Majd e lényeglátás egyfelől könnyen szül – és szült is – sztereotípiákat és nemzeti karakterisztikát. Másfelől pedig lidérces jóslatokat, „nemzetnevelő” gondolatokat. E nemzetalakulás állandó kísérői és kísértetei a vázolt ismérvek. Ezek közösek, nem lehet róluk lemondani, letagadni – a mi gyermekeink. Közülük is talán a legrakoncátlanabb a masszív mítoszképzés képessége. Nem tudok jobb kulcsot egy társadalmi szintű terápia elindításához, mint lelki gyakorlatokat – történelmi tudatunkkal.

Távol áll tőlem a misztifikáció, és bizonyos korjelenségek démonizálása, de a jelen századelő szellemi életében is a múlt és jelen (egészen pontosan hol bűnbakkereséssel, hol legitimációs-ideológiai szándékokkal) találkozunk. A történelemtanárnak türelmet és utat kell mutatnia. Kezdve azzal, hogy megértjük Bibó azon gondolatát, hogy Európa tartozik nekünk. Továbbá felismerjük és tudatosítjuk, hogy sem az 1989-1990-es „kiszakadás” Kelet-Európából, sem a 2004-es csatlakozás Nyugat-Európa-hoz nem kezdte meg, és nem is fogja megindítani a „tartozás” törlesztését.

Az újkori magyar történelem egyik „sikertörténete” az intézményes oktatás megvalósulása. A „magunk előtt hagyott” század viszont szkeptikussá tesz, bár a megfogalmazott elvek, a színvonal, a kor követelményeihez igazított gyakorlatorientált tudás dolgában kétségtelenül nagy pályát futott be a magyar oktatás. A század tudományos és technikai felfedezéseiben oroszánrésze volt a magyar iskolapadokból kikerülő intelligenciának. De a kényszer szülte politikai kompromisszumok és az ebből eredeztethető eszmei szembenállások, éppen ott vágták szélesebbre és mélyebbre az eladdig is ott tátongó rést, ahol inkább foltozni kellett volna. Az építő kritikai gondolkodást, a pozitív mintákat, az építésre serkentő emóciókat kell elhinteni, nem pedig a túlfeszítettséget, az érzelemkitöréseket, a bűnbakkeresést követni. A történelmi tudatunk vesztett itt a mindenkori politikával szemben. Alárendelődött az aktuális hatalmi igényeknek, kiszolgálójává vált. Ugyanis trauma (mindenekelőtt 1920) után jól esik a lélekmelegítés. És a gyerek olyan, mint a szivacs.

Ahol ezt a fajta narkotikumot mérik, ott szocializálnak, a társadalomban való eligazodáshoz szükséges kompetenciákat gyakoroltatják. Arra készítene fel, hogy a társadalom hasznos tagjai legyenek a jövő felnőttjei. Betagozódjanak, integrálódjanak. 1990 óta az iskola minden bizonnyal segíti a civil társadalom szerveződését. És segíti – egyrészt önhibáján kívül – a tömegesedést. A fogalmi zavarok kihatnak a kihívásokra, elvárásokra adott válaszok minőségére. A replika mindig az iskolából ered. Ott pedig a hosszabb távra tervezett projektek sikerének kulcsa a humaniorákban (is) van – főleg a mi régióinkban. A mindennapi életben való eligazodáshoz, a megszerzett tudásunk alkalmazhatóságához szükségeltetik a műveltség. Új tudásfelfogást alakít a jelen oktatáspolitikája. A problémát ott látom, hogy a lehetőségek meglátásához, konkrétan: azok „esélyszerű” tudatosításához nincs meg a kellő tájékozottság. Ennek megszerzéséhez jobban kell érteni azt a történelmi helyet, ahol élünk, „*történelmi helyérzékünk*” hiányzik. A népszerű, közkedvelt, továbbgondolásra gerjesztő történelem (tanítás) kap itt szerepet, mint a múltban oly sokszor. Már kisgyermekkorban rabul ejt minket a kissé érzelem- és fantáziadús történelem: mint gondolkodásforma. A színes, mély mesekultúránkban gyökerezik mindez. Mesélni pedig kötelező! A kamasz gyerekeknek is! Ennélfogva a történelem tantárgy reformja elodázhatatlan.

II.

A XX. század végi nagy történelmi sorsfordulónkat, a megegyezéssel rendszerváltást is újkori történelmünk születési hibáktól hemzsegő halmazába tehetjük. 1989–1990-ben sok mindenre nem maradt idő, energia és akarat. Antal József nem véreskező rendcsinálónként indult, mint Ferenc József, Horthy vagy Kádár. Nem volt ott friss szabadságharcok tüze, egy Trianon traumája, de ott volt mindegyik. Megszabadultunk a szocializmus állami ideológiájától (de gazdasági következményeitől és társadalmi hatásától nem), azonban az útkeresés rögzös folyamatában a születési hibák fékeztek, torzították az „Ázsiából”

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

kikéredzkedő és újra „Európa” kapuját döngető magyar társadalom öntudatát. Legfőbb patrónusunk az állam azonban lemondott (európai szükségéből) 1990 után makacs klienseiről Kelet-Közép-Európában, kik még mindig – traumáktól, meg nem felelt kihívásoktól körülveve – ismerkednek az öngondoskodással a „felnőtt kor” határmezsgyéin. 1990 után a magyar társadalom államfenntartó – és egyben államfüggő – rétegei sorvadnak, mert sorvad a munka értéke, becsülete. Pedig nem erre számítottunk. A társas - közösségi kapcsolatok sekélyesednek, majd elmúlnak. Lassú, de fájdalmas agónia ez. A nyolcvanas évek óta a magyar vidék nagy része csak süllyedt, a rendszerváltás után pedig zuhan. A „szovjet tábor” legalább nem kergetett annyi délibábot a szem elé, mert a délibábokat száműzni kezdte – mondják. Ezek visszajöttek, és megroppantanak, hogy utolérjük őket. Mindkettő élehetlen, de ez a lassú szétforgácsolódás, gyötrődés nem jövő orientált. A túlélésre, és nem az élet megélésére koncentrálnak. A család az origója és az alfája a jövőnek. Egyének teremtik, egyénekből áll; akik a történelemmel állnak hatásmechanizmusban. Család és iskola – ez formál, alakít. Szocializál. És a gyerekebe beleégnak az otthoni minták. A rosszak is.

Óriási a kommunikáció, a közbeszéd felelőssége. Felkészülni a jövőre? A szocializmus abból (is) nyerte energiáit, hogy azt kiáltotta – felelőtlenül –, hogy amíg van kapitalizmus, addig szükségeltetik a másik pólus, az igazabb, az igazságosabb. Sokáig úgy tűnt, hosszabb életű lesz, és nem kell a láthatatlan jövőn izgulni, nem kell tervezgetni, hiszen megcsinálja azt a párt. Kiolvas mindent az eszméből, és a gyakorlati élet nyelvére fordítja. 1990 után viszont tervezni kellett. Higgadtan, ésszerűen. Ez az új tervutasítások kora. A különbség, hogy most az egyének, közösségnek is ésszerűnek kell lenni, az állam mellett neki is tervezni kell – hosszú távra, szájbarágás nélkül. Előfordul, hogy egyedül. Ehhez viszont a magyar társadalom többsége, nincs hozzászokva, felkészítve, megtanítva. A vágyak megvannak – és miért ne lennének, ha már mi is részesülünk a fogyasztás áldásaiból – és előbb -utóbb jön a nosztalgia is.

Az értelmiség? Deformálódott itt a Kádár-korszakban minden, ők is. Útmutató középosztályunk még mindig nincs. Lassan két évszázados történet ez. Nagy részük ugyanúgy foglya saját fogalmaiknak, mint mindig is történelmünkben. Elfelejtik sok esetben saját geneziséket, a műhelyt, mely alkotásra serkenti: az iskolát. Átpolitizált, lövészárkok foglya. A „kádári” altatáshoz olyan jól hozzászoktunk, hogy várjuk mind a mai napig. Nem is látjuk szabadságharcaink értelmét, az áldozathozatal értelmét. Sem a múltbelieknek, sem a jelenlegieknek. A jövő pedig még mindig nem a jelen kompetenciája! – vallják, valljuk. Az értelmiség nem tudja felrázni, építőmunkára gerjeszteni közösségét. Az értelmiség lázad a tömeg ellen, a tömeg kézlegyintéssel intézi el az értelmiséget.

Mindvégig a jelenre reflektálni, mindvégig árnyaltan! Ezt tartom az értelmiség feladatának. A legnagyobb bizonytalanság veszi körül a magyar írástudókat, kétféle értelemben is. Egyfelől: maradni a lövészárkokban, és várni a bajonett felcsatolásának parancsát. Másfelől nem vállalni XX. századi elődeink szellemi örökségének továbbgondolását. Egyszerűbb őket is valamelyik lövészárkokban tartani, mert túlságosan is nehéz és fáradságos korukat – sérelmek nélkül – feltérképezni, hogy valamennyire felismerjük gondolataik, indítékaik mögött a gondolkodó embert. Itt van a (nagy) felelőssége történészeknek, történelemtanárnak.

1989–1990 után átplántáltuk a legfontosabb trendeket a történelemtanításban is. A lényeg mellett azonban elsiklottunk. Nem figyeltünk az ezredforduló magyar valóságában cseperedő magyar diák szükségleteire mellett. Ahhoz, hogy ez a diák versenyképes legyen, szükséges történelmi énjét megtalálni, újra felfedezni a nagy modernizációs kísérlet, a szocializmus leváltása után. A demokráciára, a szabadságra fel kell készülni, a demokráciát és a szabadságot tanulni kell. Az egyén szorongó egyedülisége, magára utaltsága kiált a kapitalizmus örvényéből. A közösségben (nemzetben) gondolkodás lehet az egyik kapaszkodó.

Az oktatás egy olyan alrendszere ennek az 1990 óta létező polgári államnak, amely egy kicsit mostohagyerek, hiszen nem költséghatékony, és csak ímmel-ámmal térül meg. Az utóbbi húsz évben a középiskola elfelejtődött, még szlogenné sem vált. Oktatáspolitikák kísérleti laboratóriuma volt, elfeledve, hogy a jövő útjait kellene kiköveznie. Privatizáció, tőkebehozatal, jogharmonizáció mellett eltörpült. Pedig a rendszerváltás előtt,

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

átideologizáltan is, de fel-felderengett közösségi funkciója, a dualizmusban, Klebelsberg alatt, de még az „átkosban” is. 1989–1990 után ez a szó, hogy ideológia, száműzetett a közbeszédből. Nem véletlenül – tegyük hozzá. Paradox módon azonban az intézményesült oktatásnak szüksége van rá. Az én ideológiám az olyan iskola, mely a történelmi megbékélést sorskérdésnek tekinti, és a bizalom építését segíti. Különben London lesz a legnagyobb magyar város.

III.

A II. világháború után demokráciánk kiépítésének vágya, majd láza foglalta le döntéshozóink energiáit. Azonban a hangsúly egyre inkább a jelzett szóról a jelzőre kezdett eltolódni, és versenyt vívni egymással. A népiből a polgáriba eljutni hosszú út megtételét kívánja. És mindez mellett még göröngyöset, fájdalmasat is, mivel a szocialista kísérlet mély barázdákat hagyott hátra. A múlt századból itt maradt érzések, a hátrahagyott utóvédek mélyen formálják és befolyásolják jövőbeni elképzeléseinket, tervezéseinket. Mint egy kitartó, szívós, mindent túlélni képes létforma. Hasonlóan a XIX. századhoz, amely a XX. révén ugyancsak fel-felüti még fejét. Nem tudjuk, hol végződik, és hol kezdődik valami – ahogy Ady írja. A történelem iránti rajongás, a folyamatos sóvárgás határozza ezt meg – a történelemtanítás műhelyei. Öröklődik ez az emocionális pótlék mindenhol a színes Európában, azon belül is a kevert színű kárpát-medencei lövészárkokban. A személyek által is megtestesített nosztalgikus révedezések jócskán hozzájárultak az eltévelyedésekhez: pontosabban a restség, az egy helyben topogás, a felesleges körök futásához. Horthy és Kádár személyéről – akiknek munkássága körül nem érlelődött ki konszenzus – nincs még közmegegyezés. A XX. század előttünk van érzések, meg nem tárgyalt perek formájában. Ledobtuk magunk elé, és nem magunk mögé – bukácsolunk, kikerülgetni igyekszünk, mert zavar, mert akadály. Hajoljunk le érte!

A korlátokat nehéz felismerni, még inkább beismerni. Itt vesztett nagyot a legújabb kor modernizációs kísérlete. És a korlát legtöbb esetben az ember maga, a közérzetével. Ami 1956 után következett, a lassan finomodó, felengedő köz(át)nevelés rablóhadjárata volt. Lopni mindig egy kicsit (csak egy parányit, de mindig!) egyéniségből, jellemből, önmegvalósításból, szolidaritásból, igazságérzetből. A nevelés, mint mindig, ha jól előkészített és jó kezekbe kerül, hatásos. Pláne, ha egy kis állami terror, tömeges félelemkeltés is aládolgozik.

Felszabadítani az embert önnön gondolati lánczaiból – vallották a teoretikusok. Ahogy a láncszemek egymás után pattannak szét, környezetünk úgy enged fel. Az amnesziák veszik át a meteorológus szerepét. A fagyból, a „zimankóból” a virágos – szürke színű, de legalább nem tüskés, és nem hideg – tavaszba (1963) jutunk, onnan pedig az egyre melegedő nyárba (1968). A csípőfogóval operáló rablóbanda – mely már nem olyan szűk, nem olyan szektás, mint Rákosi alatt – a befagyott (befagyasztott) országból sivatagot, Sarkkőből Kalahárit csinált a felszabadított – kiengedett elvtársak kilélegzéséből. De csak egy idő után – nem rögtön, addig is a párt gyarapodott, a nevelés folyt.

Tökéletesen beleillett a kommunizmus a „történelemformáló” eszmék sorába. Új embert és új emberi reakciókat, új gondolkodásmódot és új értékrendet, új társadalmi szerepköröket és új közösségi kapcsolatokat; tehát új lelki alkatokat, a bizalom új formáit teremtette meg – ugyanúgy, mint a kereszténység, vagy akár mint a liberalizmus. Míg azonban a XIX. század nagy lánggal égett, addig a kollektívizmus XX. százada a totális leszabályozás végett pislákkolt – néha persze rendszerkritikus volt a gépezet, és az őrláng növekedett egyet-egyét. Minden eszme, mint a ragály, előbb-utóbb azonban ledönt. Mítoszok, múltbeli legitimáció – szilenciumra ítéltettek. A nyers valóság van, ennek kell megfelelni, a délibábkeresés- és követés az „úri” rendszerek: papok és grófok világának sajátja. Most végre a dolgozóké a döntő szó, nincs, aki vétót emeljen – egyedül a testvéri Szovjetunió, de azt is a dolgozók kormányozzák –, történelmi igazságtétel zajlik itt, de mindent, így a szocializmust is korszerűsíteni kell – mindenkinek, még saját magát is. Mint minden korszak, ha uralkodó politikai rendszerben gyakorolja önmagát, az igazságosztó szerepet ölti magára. Bázisának bővítése vagy akár megtartása, az érzelmi legitimáció megszerzése okán, mint a

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

legfőbb bíró: büntet és jutalmaz. A tömegek régtől „áhitott” és régtől „megérdemelt” felemelését, mélyebb társadalmi integrációját az új rend (az új elit) megteremtésének programjába öli kitörésre kész, régtől elnyomott, felhalmozódott kapacitását ideológiástul, történelmi tudatostul. Mindezek mellett az új történelem az lett, hogy nem lett történelem. Az csak a kételkedést erősíti, az meg csak „rosszat” hoz – gondolták. A háborúkban is a kétkezi dolgozók gyerekei roppantak össze, haltak halomra – mondták. Le Ferenc Józseffel! Le Horthyval! Le Nagy I...– le azzal az emberrel! A közösségi terek legfontosabbika, az iskola: vigasz, erőmerítés, önbizalom dolgában más minőséget képviselt.

Minden, ami elmúlt: kísért, visszajár, legyen bármilyen az aktuális megítélése. Az ember árnyéka a múltja. Az oly sokszor emlegetett „homo sovjeticus” nem evolúciós mellékág, és még nem antropológiai - pszichológiai különlegesség, még nem fejlődési lépcsőfok, hanem a fejlődés maga. Az egyik lábunk mintha még mindig ezen a lépcsőn állna – de talán már az is mozgásba lendült. Így alakulnak át a szabadságharcosok – és a metamorfózis folyamatos.

IV.

Az oktatás-nevelés egésze a polgári lét jövője. Mi alakítja, terheli ezt a jövőt? A mai magyar gyerekek közgondolkodásában a „homo universale” helyett, az alkotó, szellemi munka nélküli siker, a „középszerűséggel is ki lehet tűnni” elve egyre mérvadóbb. Az igazi tekintély a minél gyorsabb vagyonosodás és fogyasztás, a tehetség nélküli közszereplés. A szélsőséges individualizmus mellett az Európai Unió is követelményeket támaszt. Ugyanakkor az EU egy verseny nemzeti önismeretben és öntudatban egyaránt. Ugyanis a közös Európa fundamentuma a nemzet, még mindig a nacionalizmus korában élünk. Az az uniós tagállam, amely nem gondol nemzete közszellemének gondozására, behozhatatlanul lemarad a versenyben. A régebb óta integrálódó országok sorskérdéseinkkel kapcsolatos fóbiája az ő részükről valahol érthető, de egyvalamit, akármennyire is idejétmúlnak találják néhányan-többen Brüsszelben és Strasbourgban, nem hagyhatnak figyelmen kívül. Még mindig nem. Európát a kereszténység és az antikvitáshoz való visszanyúlás mellett, a nacionalizmus tette sokszínűvé, minőségé – élhetővé. Nyugat-Európát is, de főként azt. Ezen nem tudunk egyszerűen csak keresztüllépni. Elfelejtetni? Magunk és áldozataink megtagadásával érne fel. Legyőzni? A szocializmusok erről a küzdelemtől (is) mesélnek nekünk. Meghaladni? Talán. Valamikor. De a kételkedő európai szellem kétségessé teszi még a közeljövőbeli sikert. Maradtunk mi magunknak.

Nyugat-Európa fél évszázadon át integrálódott, mi egy évtizede gyakoroljuk. Ha jó a tanár, ha kíváncsiságunkat felkelti, tudunk teljesíteni. A kilencvenes évek új döntéshozókat, új értelmiséget, új generációt neveltek; mely fél lábbal még a régiben, féllel pedig már saját hite által predesztinált jövőben állt. Majd jött az újabb nemzedék – saját hitével. Hitével és nem az őt megelőzők történelmi tapasztalatával. Neki az már történelem. Nem gyengébb képességűek a mai gyerekek a korábbi generációkhoz képest. Információk dzsungel, folyamatos technikai forradalom veszi őket körül. Dzsungelben el lehet tévedni, forradalomban pedig álmokat kergetni. Megújulással és nyitottsággal lehet a minőségre motiválni őket. A pedagógus ismérve, hogy készen áll a megújulásra. A világ trendjeit tudnia kell beépítenie munkájába. Az a tanár, aki elzárkózik az újításoktól és gondolati megújulásra képtelen, nem tudja felmérni diákja valós szükségleteit és igényeit. Ebben az esetben nincs felemelés, magunkkal ragadás, a tudásszomj (ha van!) felszínre hozatala, tehát nincs motiváció. Szokás emlegetni, hogy „a XX. századot Magyarországon csinálták” – gondoljunk Neumann Jánosra, Szentgyörgyi Albertre, Teller Edére és sok más kitűnő elménkre, és arra az oktatási rendszerre mely a bennük lappangó tehetséget és tudásszomját kibontakoztatta – de mi lesz a XXI.-kel?

V.

A történelemtanítás megújítását azért tartom minden magyar reform alapjának, mert egy olyan pótlékkal van dolgunk, ami emócióink és közérzetünk sava-borsát megadja. Érzelemforrasztás ez mifelénk. Az újítást két nagyon lényeges irányban kívánom propagálni:

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

egyfelől az irodalommal való harmonizáció, másfelől a regionalitás irányába. Egyfelől a minél élményszerűbb és életközelibb ismerkedés, másfelől a kiáltóan hiányzó megismerés végett. Ugyanis a feladat a gyerek képzeletét, lelkét megragadni.

Folyamatosan nő az ember étvágya a történelem iránt. Látszólag mikor a nagy háborúk kora lejárt (legalábbis a katonákkal megvívott háborúké), parlamenti viták és GDP-adatok „szürkeségében” az ember úgy érzi, szüksége van valamire, ami megmozgatja a fantáziáját, felébreszti a tudatát. Új identitást a lelkünkhöz közelebb került, könnyebben befogadható történelem adhat. Az irodalom ennek is lehet segédje: az érzelmeinkre hat és az emésztést (a realitások meglátását) is segíti.

Egy-egy kornak minden lenyomata forrásértékkel bír. Közülük is számomra az egyik legfontosabb: az irodalom. Nem kívánom az irodalmat egyedül, mint a történelem megismerésének legkiválóbb forrásbázisát feltüntetni, de vallom, hogy a múltat közelebb hozhatjuk diákjainkhoz, érthetőbbé-megismerhetőbbé tesszük azáltal, hogy az irodalom fókuszából és segítségével is vizsgáljuk. Történelemtanári mivoltom számára az irodalom kalauz, útikönyv is. Érthetetlen a múlt századelő Ady nélkül, érthetetlen, hogy mit jelent egy világbirodalom utolsó bátyjának lenni Balassi nélkül. Mai gyerekeink történelemtudatát nem formáljuk eléggé az irodalomtanítással. A művészi kifejezés, a stilsztika sokszínű, nemesítő játéka, az írói fikció mellett, minden irodalmi alkotás saját koráról is szól. Annak hangját, színeit, zamatát, gondolkodását adja vissza. Móricz Erdélyéből mélyebb felismerésekre jutottam és világosabb képet – sőt panorámát – kaptam, mint akármelyik szaktanulmányból. Nem a történelmi valósághoz jutottam közelebb, a képzeletemet ragadta meg, hogy legyen inspirációm a valósághoz közelebb kerülni. Az irodalom motivál, és vitára, tűnődésre gerjeszt. Kinek van igaza? Pázmánynak vagy Bethlennek?

Sztálinnak abban minden kétséget kizáróan igaza volt: hogy az írók a lélek mérnökei. Metszőpontosságú helyzetelemzéseik, felismeréseik, mint kíváncsi, de eltévedt (eltévelyedett) vándort kalauzolnak korról korra, közérzetről közérzetre. A magyar XX. századot nem tudom az „elsodort” Bőjthe János, és a korára „kiüresedett” Hábetler János alakjai nélkül tanítani. Két különböző írói mentalitás, két élet-és politikai szemlélet, „Az elsodort falu” és a „Rozsdatemető” mesél nekünk ugyanarról: a magyar érzelmvilágról.

Ugyanaz a vágy ölt testet, és kap művészi kifejezést: integrálódni a változóan változékony magyar valóságba. Arcpirítóan őszinték ezen „irodalmi” vallomások, szinte axiómáknak nevezném őket, ha nem történelmet tanítanék.

A kerettantervben a követelmények meghatározása mellett feltűnő ún. kapcsolódási pontokat nagyon előremutatónak érzem. Szélesebb spektrumból világít rá az adott témára, több tantárgyból szívva az elsajátítandó ismereteket. Földrajz, magyar nyelv és irodalom, filozófia (...) mindegyik segíti-kisegíti a történelemtanárt. De mindezek ellenére sem halad párhuzamosan irodalom és történelem. Az egyik tanár mindig előtte jár a másiknak. Az egyik legújabb kiadású, nagyon szépen illusztrált, korszerű tartalmakkal felvértezett 9. évfolyamos irodalom tankönyv, a XVII. század francia klasszicista drámájánál, Molière-nél zár. Hol van ekkor a történelemórák XIV. Lajosa? A sorban következő a magyar romantika nyújtotta élményekkel küldi nyári szünetre a 10. évfolyamos diákot akkor, amikor a reformkor csak az általános iskolából megmaradt (ha megmaradt) homályos tabló, hiszen az aktuális história még Rákóczi talpasainak nótáitól hangos. (A 2013–2014-es tanévtől azonban a történelemtanításban bevezetett új korszakolás már valamennyire orvosolja a fenti anomáliát, hiszen például a 9. évfolyamos diákot már Hunyadi Mátyás engedi a vakációra.)

Nem tantárgyintegrálást, hanem harmonizációt kívánok. Egy újabb ismeret átrendezi az addigi tudásunkat és olyan kognitív struktúrákat látunk meg, melyek korábban nem voltak összhangban. Ez az összhangteremtés azonban, nagyon nehezen fog „kivajúdni”. Ugyanis a legutóbbi érettségi időszakban egy jól ismert történelmi szereplő újbóli látogatása világította meg ismétellen a humán tananyagunk azt a fajta dilettantizmusát, amely eleve elzárja az utat a tudatformálás előtt, és kizár mindenféle kreativitást és vállalkozó szellemet. A történelem tárgy az irodalom diszciplínája nélkül, a kölcsönös hatásmechanizmus: egymás kiegészítése, illusztrálása és megfejtése nélkül nemhogy nem tudja nevelni a közt, de még oktatni sem. Egy korszerűtlen, már szinte majdhogynem felesleges ismeretátadás az, amit elszenved tanár és diák egyaránt.

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

„Mennyire szeretnék Győrött tanítani!” – fogalmazódott meg bennem az élcélődés, arra gondolva, hogy ebben a városban minden érettségiző szép eredménnyel abszolválhatta az összehasonlító elemzést, amennyiben azt választotta. Testi mivoltában valóban csak Győr jut el, de népszerűsége, folyamatos érdeklődésre számot tartó pályája, „rajongók” tömegét létrehozó karizmája révén nem a kevésbé ismert személyek halmazából való. Széchenyi István és Vajda János ugyanúgy rajong érte, mint Dosztojevszkij és korának legtöbb kíváncsi elméje. Megkísérti ő a Habsburg Birodalom mindent látó szemét és mindenható döntnökét: Metternich herceget is. Példakép, de ha nem is mindenhol, hát ikon. És mint minden korforduló: Janus-arcú az övé is. Nem ugyanazt jelenti lengyeleknél és spanyoloknál. Búcsúztatója a XVIII. századnak, és megalapozója a következőnek, de akár a XX. század elő fuvallata is lehet, ahogy a XIX. században többen csak, mint háborús „zsarnokot” definiálták.

Berzsenyi Dániel: „*Napoleonhoz*” és Vörösmarty Mihály: „*Napoleon*” című költeményeit kellett a diákoknak összehasonlítani. A javítási-értékelési útmutatóban kifejtett lehetséges tartalmi elemek, úgy gondolom, a történelemóra segítségével nélkül nem kristályosodhatnak ki. Az irodalomtanárnak muszáj történelmet is tanítania, na de mennyivel egyszerűbb lenne kooperálnia a történelemórával? A korok közötti időbeli csúszás irodalom- és történelemtanítás között már rendkívül nehézé teszi az adott időszak fejtegetését, de van talán még ennél is arcpirítóbb dilettantizmus, avagy nevezem nemtörődömségnek, vagy figyelmetlenségnek? A középszintű történelem érettségivizsga-követelményekben nem szerepel a napóleoni korszak! Tehát a középszintű magyar irodalom érettségin két Napóleonnal kapcsolatos költeményt kell összehasonlító elemzés alá venni úgy, hogy középszintű történelem érettségin a követelményrendszer szerint „nem kell Napóleon”! Természetesen mindenki tanítja a „brumaire” utáni időszakot is, nem csak emelt óraszámú osztályokban, de ez mégis csak egy alapdokumentum, egy szabályzat. És amennyiben restancia van a tananyagban, és a francia forradalomnak is „áldozatul kell esnie”, előfordul, hogy a kollégák utánanéznek, hogy mik a preferált témák, mik a prioritások az adott témakörben, és inkább ott időznek el többet: ennek megfelelően majd egy tanórát is rászánunk az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára. A részletes érettségivizsga-követelmények 6.2. témája: „*A napóleoni háborúk és a Szent Szövetség Európája*”. A középszintű rubrika üres!

Számomra ő maga a francia forradalom. Ő a „merjünk nagyok lenni” politikai credo megtestesülése a XIX. század elején. Megtestesül ez spontán: tehetségéből és becsvágyából adódóan, valamint kötelező-muszáj jelleggel a harctereken. A közepszerűséget senki nem tudja úgy elűzni a 11. évfolyamon, mint éppen ő. És bizony a közepszerűség a XXI. században is az útkereső kamaszgyerek kíváncsiságát zárja kalodába. Ebből a szempontból Napóleonnal is nevelünk, felemelünk. És a történelemórák Napóleonja nélkül nehezebb egy tizenhét éves fiatalnak felismerni az általa is mozgatott, és az őt is formáló korszakot.

2013 májusában Napóleon megvillantotta az érettségi feladatlapon homályosulni nem akaró – nem tudó – keresztünket. A felnőttkor küszöbén álló diákok nem is sejtették a „hibát”, sokan még örültek is a számos könyv és film hőséneke újbóli felbukkanásának. Mindezek ellenére az én arcom égett, ugyanis a „hiba”: azt a nagyon is létező kórság jelenlétét jelzi, mely a türelmes (bölc) történelmi tudat kifejlődését gúzsba köti. A megszokás, a leülepedett műveltségi kánonok még mindig kissé sarkos, szögletes történelmi tablót tárnak a diákszemek elé. A fásultság, az újjal szembeni elzárkózás, a megbecsültség és a motiváció hiánya pedig sok esetben a „köz nevelőit” is eme zanzásított történelemszemlélet és metodika rabjaivá teszi.

„*A Nyugat a mi keresztünk*” – mondta utolsó előtti magyarországi előadásán John Lukacs. Ez a kereszt a történelem tantárgy tananyagában is felismerhető. Egyfelől a nyugati történelem dominanciájában (Napóleon is az, és egyben eligazodási pont, az újkori történelem egyik fundamentuma), másfelől pedig abban, hogy ennek ellenére sem tudjuk – éppen Napóleont – súlyának megfelelően elhelyezni, benavigálni az új tudásfelfogást alakító tananyagba. Ez a szűklátókörűség, a magyar művelődési kánonok csapongó természete, a

mélyen rögzült nyugati történelmi mélysodor, valamint a természetszerűleg állandóan változó tudásigény együttesen ácsolják a keresztet, és rakják a vállunkra.

VI.

Jeles gondolkodóink vetették fel a múltban történelmi számláink rendezését szomszédjainkkal. Az új kiegyezés várat magára, ki tudja meddig és egyáltalán a túlexponált, túlfeszített Európa közepén lehetséges-e (még)? És egy társadalom önbecsülését visszanyerni, stabilizálni szűkebb régiókat: iskolával, hittel. És Trianont meghaladni! A szabadságharcot én ebben látom.

1990 után kötelező tárgyak lettek, korábban feleslegesnek, kártékonynak kikiáltott kompetenciafejlesztők. Ahogy az ideológia szorítása engedett, majd a tegnapi „osztályidegen” történelem homályába esett, ezen új stúdiumok egy kicsit váratlanul és felkészületlenül érték a társadalmat. Annak legalábbis nagyobb részét, azt a részt, melyen a „tegnap világa” a legmélyebb szántást végezte el. Mert végezhetette – nem készítette fel őket... . A tantárgyak: parlamentáris demokrácia, nyugati integráció megalapozása, jó szomszédi viszony, globalizáció kihívásai. Egymás mellett (vagy egymás ellen) polgárosodó demokráciákban. Nem polgárik, csak polgárosodók! A népi demokráciákból hosszabb út vezet a polgári demokráciákba – és nem feltétlenül csak politikai, pontosabban pártpolitikai kérdés mindez, inkább társadalmi - pszichológiai. A példakép: a nyugati európaiak pedig, hasonlóan a felsőbb éves diákokhoz, akik nem mindig bajlódnak a kisiskolásokkal. Elég volt nekik is az alsó évfolyamból. A múlt századvég egyes tárgyaiból, hogy meginogtunk, nem volt meglepő. Pótvizsgáztunk, sőt el is hasaltunk korábban, így a múlt századelőn. Mivel lett volna jobb akkor a helyzet, vagy manapság? Persze nem kizárólag a mi hibánkból, a padtárs hozzáállása sem volt olyan, hogy kihúzzuk egymást a gödörből, és meglássuk a felszínen elterülő lehetőségeket. Ahogy megcsörrent-megcsörrentették a – most éppen szovjetnek nevezett – ketrec ajtajának kulcsát, úgy kezdődött a régi, jól ismert és jól begyakorolt önsajnálát, a sérelmek hagyományos köre. Ki kezdte, ki veszített többet, ki temetett gyakrabban? Felelősségáthárítás és acsarkodás. Kicsinyes, féltékeny „nemzeti” politikákkal kellett szembesülnünk szomszédjaink részéről. Régi ismerősünk a nacionalizmus, XIX. századi hittel és lobogással jelentkezett újra. Állandó vendég ő, sőt lakótárs, a velünk élő másik felünk. Az 1990–2004 közötti ciklusban, a szovjet teher levetése után régi „pörünket” nemcsak, hogy tovább cipeltük, de még további súlyokkal is nehezítettük. A humánus szabad európai igénye is leértékelődött pillanatnyi, merev államszemponatokkal szemben: a kollektív bűnösség „varázsszava” még mindig itt kísért. A térséget demoralizáló, destabilizáló momentumok tovább élík életüket, mintha a „vasfüggöny” még mindig le lenne engedve. És mi magunk nem engedjük felhúzni. Vagy harcoltunk vagy harcoltattak minket egymással. A posztkommunista térség egyik jelentős, magyar szempontból mindenképpen lényeges szomszédügyi - európai emócióinak egyike: *„nem változott itt semmi közöttünk”* őszintén kimondott – mert megélt valósága. Államközi konfliktusok kitöréséhez talán még a népszövetségi - kisantantbeli időknél is közelebb kerültünk. Mindeközben az Unió számára egy újabb feszültségekkel, bonyodalmakkal tele tűzdelt, mindenki által került darázsfaszek voltunk. Bele nyúlni senki nem akart, senki nem mert. A bölcs megoldás: az (újra) „felszabadult” régió rendezze saját nemzeti - nemzetiségi problémáit. De a régió nem tudta. Az Elbától Keletre egy újabb Elysée-szerződést tető alá hozni, nos, évszázados, lassú, megkövesedett szocializációs folyamat széttörését jelentené. A XX. században, és néha még a XIX.-be beleragadva, ez felettébb kétséges. De a megoldás a generációkban van. Nyugaton nem oly tömegben, nem oly központi módon jelentkezik ez a probléma. Nem annyira átpolitikált és túlemocionizált, mint nálunk. Nem sért annyi érdeket, nem furdal annyi lelkiismeretet, nem ment meg – és emel fel annyi lelket, mint itt. A becsület visszanyerése – a halottaké is, nem oly kívánatos, mint éppen itt.

Az elsiratást, a gyásznapokat mindig meggyökereztetni a régió periféria-tudata. Most is ott vagyunk az Unióban ugyanúgy, mint a korábbi hatalmi entitásokban – állítják egyes elemzők és politikusok. És hallva eme kommunikációt, bizony nem a jövőt fürkésző társadalommá alakulunk, hanem visszazárkózunk a menedéket nyújtó történelembe. Éppen

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

oda, ahol első hallásra, első olvasatra nehéz felismerni a „túlélő politikát”, és a „megelő szellemet”, egyszerűen a sok küszködés közepette a sikert, a minőséget. Az útmutatást, mely sok esetben közösségkorholó módon, de jelentkezett. Így nehéz továbblépni és feldolgozni a sérelmeket, megemészteni a „barázdákat”. A XX. század a mulasztások évszázada volt szomszédosági politikánk szemszögéből. Mindaddig, míg a politikai akarat nem erősödik a közvélemény – a tudatos közösség – határok nélküli nemzetfenntartó akaratával (és fordítva), félő, hogy sziszifuszi munkát végzünk. A pozitív kezdeményezéseket, mint az új identitáshoz vezető út első kilométerköveit a történelemtanárnak a maga szerény eszközeivel támogatnia kell. Ismerjük fel végre, hogy keveset tudunk a másiktól, csak az előítéletekre, a másik vélt negatív jellemhibáinak felemlítésére és a tudatlan döntéshozók erőfitogtatására telik. Mutakozunk be hát egymásnak, különben kollektív traumáink nem kísérik, de kísérteni fognak minket.

A Kárpát-medencében nemzetet építeni nyugati példára nem lehet. Az európai nacionalizmusok „versenyistállójának” mi is tagjai vagyunk több szomszédunkkal együtt. Ebben a versenyben, mely sok esetben még mindig a kultúrmissziós tudattal felvértezett régi demokrata országok és az „*európaiságukat a keleti bővítésnek köszönhető*” újonnan csatlakozottak között folyik, csakis közösen tudunk helytállni. Az a tudati kapcsolat szükségeltetik, melynek alapja a sorsfordulóink, a kihívásokra adott válaszaink hasonlósága, az évszázados keveredés és magunkra utaltság. Birodalmak végvidékén, expanziók közepén, a folyamatos ütközések színhelyén kellett újra megtalálnunk magunkat.

A műveltségi kánon makacs fogalom. És eme makacsság csak fokozódik akkor, ha a történelem tanulmányozásából valamiféle választ, útbaigazítást várunk. Ha hasznot remélünk abból, hogy kérdéseink özönét zúdítjuk rá. Régióink a Német-római Birodalom keleti előszobája volt mindaddig, míg az oszmán előretörés meg nem akadt benne. Integrálódtunk a nyugati világba az Anjou-k és Zsigmond alatt: bányászattal, városokkal, rendiséggel. Majd jött a váltás: török kihívás és a Hunyadiak. A „törökverőt” követő utód komplexusokkal, ambiciózus politikával. Nyugati műveltséggel és a nyugati orientáció igényével, de keleti színnel, keleti alkattal. És ezt nem levetkőzni kell! Együtt kell vele élni, és előnyt kovácsolni belőle! A XV. század után is.

Rendkívül népszerűek a „populáris” tartalmú történelmi filmek. Az alsó középiskolás fiúk rajonganak a katonai közösségekért, a háromszáz spártaiért. Megpezsdi véruket Thermopülai története, a kitartóbbakat – kíváncsibbakat a további rejtélyek megfejtésére sarkalja: tanulásra; a többit pedig a közkedvelt filmek által legitimált erőszak tartja ébren. De ha eláruljuk nekik, hogy nem kell visszamenni a Kr. e. peloponnészoszi-félszigetre, akkor az utóbbi csoport is fogékonyabbá válik. Hiszen harci erényekben, katonai tudományban régióink és az a múltbéli ország dúskált, melyet előszeretettel margóra tesznek – önhibájukon kívül. A déli végvári vonal mentén, majd a horvát és szerb határőrvidéken minden fiú karddal született. Erdély hágóinak, szorosainak lábainál minden faluban fegyvert forgattak. Ez a végvári mentalitásra kényszerült, az állandó portyákon nevelkedett közösség volt a kora újkori Közép-Európa keletibb felének egyik jellemző jegye. A hajdú, a rác, a székely, a kozák létformából táplálkozó mentalitás és tudat más, mint a nyugati. A „napkirályok” mellett oszmán szultánok, krími kánok, moszkvai cárok is formálták.

Nagy európai korszakformáló tényezők egy francia, egy német közegben kezdtek gőzölni, de ahhoz, hogy a pozitív magatartásminták, a sorsközösség, az összhangteremtés elhintessenek a gyerekek fejében, egy kicsit a csapásirányon változtatni kell. Nyugatról inkább Kelet-Közép-Európa felé kell exponálnunk, a homályos lencsét letakarítanunk. Azt, hogy „*a te hőöd az én ellenségem*” toposzt megemésszük, a tanórán a Kárpátokra kell fókuszálnunk.

Mai gyerekeink tudják ki volt Garibaldi, de kevesen tudják ki volt Palacky. Ismerik Jefferson nevét, és kevesen tudnak Kosciuszkról. A Bastille és Napóleon mellett szinte eltörpül lengyelek és szerbek szabadságharca. Hol van a lengyel felvilágosodás? Vladimirescu, Pilsudski, Dubcek nem kizárólag románok, lengyelek, csehek és szlovákok ügye. Mindannyian ennek a köztes-európai polgárosodásnak, ennek a folyamatos ütközőállami létnek, a nyugati hospesmozgalom és a keleti expanzió közötti létharcnak a következményei. Nemcsak Avram Iancu, de egy Balcescu is formálta a magyar-román

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

kapcsolatok történetét. Mit tud a mai diák a nyolcszáz éves horvát-magyar sorsközösség történetéből Jellačićon kívül? Mit tudnak e népek kultúrájáról? Sok számára Zadar messzebb van Bangoknál. Egy Dumas neve jobban cseng, mint Sienkiewicz, egy Shaw vagy T. Mann, mint Krleža vagy Andrić. Mickiewicz, de még Hasek is ismeretlen, nincs benne a közbeszédben, mert nincs benne a „tananyagban”. Szinte csak Kafka küzd hősiiesen, egyedül és menti meg a régió becsületét.

Valamiféle régiótörténet a mi összekeveredett és egymásnak ugrott történelmünket azzal a gondolatisággal gazdagíthatja, hogy geopolitikai helyzetünkben adódóan a nagyhatalmi játszmák küzdőtere voltunk. Hol az egyik, hol a másik perifériájára szorultunk, de egymást megérteni, meglátni a közös érdeket ritkán sikerült. Tágabb történelmi helyünket már a XVI. században felosztják: 1515-ben az „első bécsi szerződésben” Habsburgok és Jagellók. Négy évszázad múlva Versailles ezt a gyakorlatot folytatja, zsebre vágja régiókat a nemzeti önrendelkezés szlogenje mögé bújva. A felbomlott Monarchia nemzetiségei a révbe érés eufóriájától megrészegülten, évszázados türelmetlenségtől hajtva, nem vették észre, hogy ez a rév valójában Nyugat és Kelet felől ismét ostromlott talmi kikötő, pünkösdi királyság. Rabságban tartóira lesújtott a történelem ítélőszéke – gondolták –, de a rabtartó valójában maga is rab volt velük egyetemben (ugyanis a cellatársi szolidaritást 1867 nem alakíthatta ki). Kisantant és revízió néz egymással farkasszemet Németország és a Szovjetunió között. A verseny újraindul 1939 előtt Hitler kegyeiért. A világegés után újra végvidéken találjuk magunkat: népi demokráciák elvtársi szeretetében és a Kreml sakkfiguráiként. A valódi megbékélés azonban újfent tolódik. 1989-ben bársony Prágában, puskaropogás Bukarestben, kerekasztal Budapesten. Azóta...(birodalmi árnyékból kilépve, az Európai Unióba lépve).

Legújabbkori közös történelmünk leegyszerűsített váza ez. Nem jobb, nem rosszabb, mint más országok-régiók története. Olyan amilyen. A probléma az, hogy a váz, mely a hasonlóság történeti kontextusából vizsgálódik, nem realizálódik eléggé középiskolai történelemtanításunkban. A traumák (melyek a vázból erednek) tárgyalása csak a felszín. Ahhoz, hogy a múlt összekössön, nyissuk fel a régió testét, láttassuk meg a vázat, és cizelláljuk, árnyaljuk minél többször – ha tudjuk, és jussunk konszenzusra!

Saját országunkat, saját hagyományainkat idegenítjük el diákjainktól. Nyugat-Európa követendő mintává válásával az a probléma, hogy Párizs, London, mint fényes, gazdag városok és népek jelennek meg a kamasz tudatában (nálunknál gazdagabb és ezért „nagyobb népek”), ellentétben a mi „provinciális”, szegénykés világunkkal. Az egyedül vagyunk érzését (mely a magyarságot egész újkori történelme folyamán elkísérte) ez csak tovább növeli. Egy látogatás – a történelemóra inspirálta – Varsóba és Pozsonyba olyan panorámát tár a diákszem elé, hogy a pesszimizmus és egyedüliség érzése elillan.

Történelemórán kell megtalálni annak a kritikáját, hogy Európa e régiója nem „trendi”. Annak a gyógyszerét, mikor a diák kijelenti, hogy az egyetemes (nyugati) történelmet szereti, a magyart nem. Ugyanakkor tágra nyílt szemekkel figyel, mikor elárulom neki, hogy Budapest II. világháborús ostromának a végén, a szovjet ostromgyűrből való kitöréskor háromszor többen haltak meg, mint Omaha Beach-nél (számára a II. világháború ugyanis Normandiát jelenti). A nyugat-európai történelem dominanciájával egy kicsit magunkat is megcsaljuk. Kelet-Közép-Európa nélkül nincs közösséghez való kapcsolat: azonosulást, tájékozódást, szolidaritást az ebből a régióból származó diák csak e régió ismeretéből kaphat. A „nyugati” világ megértését, felfedezését saját magunk környezetének ismerete segíti a legjobban. Tehát nem kizárni kell Nyugat-Európát, hanem illetően előképzettséggel felkészülni kihívásaira, és tudni megfelelni rá. És mindezek mellett a társadalmi kohézió szorosabbá zárását is nehezen tudja jobban szolgálni valami, mint az önismeret – mások, a szomszédok révén. Múltbéli vállalkozásaink emléke megkívánja, hogy újra definiáljuk a korszerűség fogalmát, és mindezt a (még mindig) leghatékonyabban működő – mert rabul ejtő – történelem tárgyon kezdve, és azon keresztül. De, hogy induktívan viszonyuljak a problémához, a történelem kerettantervet hívtam segítségül. Bár a kerettanterv még mindig nem az az alapidokumentum, melyet én tanórán kibontok, de ajánlásai, közbülső elhelyezkedése a tantervi hierarchiában árulkodó, pontosabban: nem hagyható figyelmen

Szabó László: Szenvedélyes irat egy történelmi tudatért

kívül. A köznevelést jeleníti meg, az elveket, irányokat, kereteket. És itt nem mondhatjuk egyszerűen, hogy csak papíron.

Az egyetemes történelmi anyag kora újkor fejezetétől kíséreltem meg figyelemmel kísérni régióink történetének bontogatását. Ugyanakkor nem teljesen releváns a tematikai egységek témái között a „tisztá” politika-földrajzi irányt keresni. Hiszen a művelődés, életmód, gazdaság, nemzetközi kapcsolatok és más diszciplínákra is koncentrálni kell, és bizony ez a körülmény egy kicsit árnyalja a (torz) képet. Legegyszerűbb hát, ha a keretként odaállított tényszerű adatokat nézzük. Például az egy - egy korszakot reprezentáló személyekét. Segítik ők a közös gondolkodást? – Nem! Gyakorlatilag a kerettanterv szerint Közép-Európa, annak is keletibb területei nem léteznek, legalább is a történelmi tudatban nem. Nem fontosak, nincs reá szükségük a mai diákoknak. Nem korszerűek. Persze többségünk tanítja a lengyel, a cseh, a román, a délszláv történelmet, de ez mégiscsak egy kerettanterv.

Az ismert történelmi toposzok mennyire fejlesztik a mi gyerekeink történelemtudatát? A jövőbeni gazdasági lehetőségek megragadásának képességét? Az előremutató, öntudatos gondolkodást? Ne várjuk el, hogy itthon maradjanak! Nem akarnak tudni a környező valóságról, mert nem látnak benne perspektívát. Nem akarnak tudni, mert valójában nem is tudnak róla semmit. A fantáziájukat nem mozgatta meg a történelemóra, képzetársításaik átszárnyalnak a Dunán és a Kárpátokon. Ha éppen nem kebeleznek be minket, akkor egymás torkát fojtogatjuk – mondják, joggal. A trendek nem itt születnek – gondolják, joggal. De azért nem, mert becsapjuk önmagunkat, kalodába zárjuk kreativitásunkat, korlátok közé szorítjuk fantáziánkat. Nem alkotunk, hanem átveszünk. Egészséges (értsd magabiztos és türelmes) nemzeti tudat fájdalmasan fog kivajúdni mifelénk. A tankönyv inkább elidegenít minket, mintsem hogy összekötne.

A sérelmek helyett kritika, vizsgálat szükségeltetik. A források kritikai feldolgozása nem elég! A régiótörténet, az összehasonlító történelem egy más minőségű kritikai gondolkodást teremt. Széchenyihez, Adyhoz közelítőt, őket jobban értőt. Előrelépés és korszerűsítés történt, de a magyarországi történelemtanítás kulturális kánonjában mélyebb átfésülésre lenne szükség. Miért írom ezt? Szomszédok nélküli történelmünk tökéletesen előképzzi a magyar „homo politicust”, és továbbképzzi a „könnyűtollú lövészárók - értelmiségit” ahogy képezte is több, mint egy évszázadon keresztül. Az új történelmi kánon politikai alapöszönünket is egészségesebbé teheti: hogy felismerjük a lehetőségeket, éljünk a kínáló alkalmakkal. Azért, hogy megtanuljunk továbbgondolni, ne csak visszagondolni. A vágyaink is változnának. Ugyanis ez mozgat minket, itt a XXI. század elejének Európájában is. Mások lennének minőségileg, fokozatilag. Emócióink tárházában kell rendet tenni: a történelemtanításban. Kielégületlenségünk mentális alapokon nyugszik, és a történelemtanítás: terápia, léleknevelés.

Konklúzióm gerince tehát az a közösségi tér, mely a család mellett a leginkább kiveszi részét a szocializációból: az iskola. Az elkövetkező nemzedékekre kell építeni, akik már ide, ebbe az európai közösségbe születnek, nem rendelkeznek XX. századi komplexusokkal. Ennek a térségnek szinte az összes traumája, konfliktusa háttérbe szorulna. Feszültségek? Kelet-Közép-Európában? Lesznek, maradnak – kell a túléléshez, ahhoz, hogy felismerjük a változtatás kényszerét. A XXI. század feladatának ezt tekintem. Az új szabadságharcos magyarságnak most a kiegyező, konszenzuskereső magyarságnak kell lennie, ha már például 1867-től nem lehetett az. Ugyanis az egész XX. században szabadságharcos múltunk-bélyegünk után loholtunk. Mit kaptunk fáradozásainkért? A „Time” magazin címlapjára kerültünk, egy 1956-os szabadságharcos alakjában, mint az év embere. A szabadságharc nem jellem, nem alkat kérdése, nem velünk született valami, ez egy stigma, mely legalább annyi rosszat hozott, mint jót.

Írás közben többször vitába keveredtem magammal. A korlátok, a láncok folyamatosan feszítettek, megálljt parancsoltak tollamnak. Szembesültem mennyire befalaz a hagyományos történelmi kánon, a hagyományos műveltségkép. Szerettem volna úgy látni, nincs a magyar történelemnél súlyosabb, megterhelőbb, de ahogy folyamatosan és egyre mélyebbre merültem régióink történelmében, jött az egyre sűrűsödő felismerés: nem vagyunk egyedül, vannak sorstársak. Összefoglalva: szabadságharc volt saját magammal is ez az írás! Többen kellene mindezt átélnünk.

ABSTRACT

Szabó, László

Passionate paper for a historical awareness

“Can we learn from our own History?” is the question put forward by Konrád Salamon in his articles entitled “Random thoughts on our own 20th century history” published in the 2013/2 issue of “History Teaching”. “Can we teach our own history? Teach, educate for the purpose of learning therefrom?” are the questions the reacting author raises. His passionate answers – mainly from the side of history teachers – provoke further thought and debate.